

DİLDE KÜÇÜLTME (TASGİR)*

‘Ulyân b. Muḥammed el-Ḥâzimi**
Çeviren: Mehmet Ali Şimşek***

Anahtar Kelimeler: Küçültme/tasgîr, Tasgîr vezinleri ve Niteleme

ÖZET

Diller arasındaki ortak noktalardan biri de küçültme/tasgîr olgusudur. Kelimenin yapısında meydana gelen bir değişiklikle yepyeni bir anlam ifade etme imkanı sağlayan tasgîr, Arapça dışındaki Sami ve Hint-Avrupa dillerinin genelinde artık neredeyse rastlanmamaktadır. Küçültme, azaltma, yaklaştırma ... gibi anlamlar ifade eden tasgîrin, artık Arap dilinde de yerini vasıflandırmaya bırakma eğiliminde olduğu görülmektedir.

ABSTRACT

One of the common points between languages is the formation of the diminutive. In this way, it is possible to express a new meaning only by changing the structure of the word and this is hardly found in most of the Semitic and Indian-European languages except Arabic. The formation of the diminutive, which means decreasing, minimization and lesson, is seen that description is getting take its places in Arabic too.

Araştırmanın Özeti

Bu çalışmada, genel olarak dilde tasgîr**** olgusunu tanıtmaya ve kastedilen anlamın ifade edilmesindeki önemini ortaya koymaya amaçlanmıştır. Çünkü tasgîr, başlı başına bir anlamdır ve anlamlar, sadece şu ya da bu dile has ya da belirli bir millete ait değildir. Aynı zamanda tasgîr, sırf kelimenin yapı ve siygasında yapılan bir değiştirme ve dönüştürme de değildir. Aksine o, belirli bir anlama delâlet etmek üzere

* Makalenin orijinal adı: "et-Taşgîr fî'l-luğâ" (التصغير في اللغة) olup Mecelletu câmi'ati Ummi'l-Kurâ li-'ulûmi's-Şerî'a ve'l-luğati'l-'Arabiyye ve âdâbihâ, sayı: 21, cilt: 13, Ramazan 1421 h./December 2000'de yayınlanmıştır.

İnternet adresi: http://www.uqu.edu.sa/majalat/shariaramag/mag21/mg_015.htm

** Ummu'l-Kurâ Üniversitesi Arap Dili Fakültesi Dil Nahiv ve Sarf Bölümü Öğretim Üyesi, Mekke.

*** Dr., Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Araştırma Görevlisi, Sivas.

**** Tasgîr, Türkçe'de, isimlerin sonlarına "-cik, -cık, -ceğiz, -cağız, -cek, -cak, -ciğim" gibi ekler getirmek suretiyle, anlamlarına sevgi, acıma, küçültme, azımsama ve alay gibi anlamlar katan "küçültme" terimiyle karşılanır. Dillerin kendilerinden kaynaklanan yapı farklılıkları dışında her iki terim (Arap Dilinde "tasgîr", Türkçe'de "küçültme") de anlam ve kullanım açısından birbirine benzemektedir. Nitekim, çevirisini yaptığımız bu makalede de vurgulanmak istenen husus, diller arasındaki ortak noktalardan birisinin de tasgîr/küçültme olgusu olduğudur.

ortaya konulmuştur. Bu çalışmada, Arap dilindeki tasgîr olgusu, diğer Sami ve Hint-Avrupa dilleriyle karşılaştırılmaya çalışılmış ve sonuçta, küçültmenin bu dillerin çoğunda varolan eski bir olgu olduğu ortaya çıkmıştır. Ne var ki, bu olgu zamanla dillerin genelinde yok olmuş ve ondan geriye, sadece, bir zamanlar var olduğunu gösteren kalıntılar kalmıştır. Bu olgu günümüzde vasıflandırma yoluyla karşılanmaktadır. Nitekim tasgîr de bir vasıflandırmadır. Üstelik çağdaş Arap Dili'nin büyük yazar ve edebiyatçıları tasgîr formu kullanma eğiliminde değildiler; aksine onların kullanımlarında, tasgîrin yerini vasıflandırmanın aldığını görüyoruz. Bundan dolayı diller, birçok olguda müşterektiler ve birbirlerine benzerler. Bu durum, şunu söylememize yardımcı oluyor: "Dillerin gramerleri arasındaki ortak noktalar, farklılıklarından daha fazladır".

Giriş

Bu araştırmanın ana fikrini, genel olarak dildeki küçültme konusu oluşturmaktadır. Dil, "dönüşümcüler" in söylediği gibi özü itibarıyla tüm insanlığın doğuştan gelen fıtrî bir özelliğidir. Dili kullanmada herkes eşittir. Çünkü dil, insanların akıllarında gizlenmiş, küçük büyük herkesin kullanabileceği bir yetenektir. O halde, diller arasında büyük bir yakınlık meydana gelmesi kaçınılmazdır. İşte bu sebeple, bu çalışmada nahivcilerin bu olgu hakkında söylediklerine dayanılarak, aynı zamanda karşılaştırma, gözlemlene ve görüş belirtme yollarına başvurularak ve çağdaş dilbilimci görüşlerden de istifade edilerek dildeki tasgîr olgusu, genel anlamında incelenmeye gayret edilecektir.

Araştırmada, Arap Dili üzerinde daha fazla yoğunlaşmış görünüyorsa da gerçekte bu yoğunlaşma, tasgîrin bu dilde çok eski, köklü bir olgu olduğunu açıkça ortaya koyabilecek kadardır. Şu da var ki, Sâmî Dilleri ile uğraşan dilbilimciler, karşılaştırma ve değerlendirme yaparken, Arap Dili'ni, bir başvuru kaynağı olarak kabul etmişlerdir. Bunda şaşılacak bir durum da yoktur. Çünkü Arapça, Sâmî dillere kaynak teşkil eden ana dilin birçok temel noktalarını muhafaza etmiştir. Bu çalışmada, Hint-Avrupa dillerinden sadece İngilizce ve Almanca örneklenilerek Germen Dilleri ve İtalyanca, İspanyolca ve Fransızca gibi bazı Romen Dilleri zikredilmekle yetinilmiştir.

Araştırma hazırlanırken Arap nahvinin temel eserlerine, dilbilim, Sami Dilleri ve Hint-Avrupa dillerinde uzman kişilerin yazmış oldukları kitaplara ve bazı sözlüklere başvurulmuş ve yine, dil öğretimine yönelik nahiv kitaplarına da müracaat edilmiştir. Diğer taraftan, tüm diller için geçerli genel kural ve temayüllerin var olduğu görüşünü benimsediğimizden ve bu hususun tasgîr olgusu için de geçerli olmasından dolayı, bu tür hususları da referans aldık.

Dil, Başlı Başına Bir Sistemdir.

Dilin, çağdaş dilbilimcilerin söylediği gibi, başlı başına bir sistem olduğu bilinmektedir¹. Terkibin biçimi, cümlelerin yapısı, üslupların çeşitliliği bir yana, ister nahvde (sentaksında), ister sarfında (morfolojisinde), isterse seslerin söyleniş ve ifade yollarında olsun, her dilin kendine ait bir sistemi vardır. Ancak, bütün bunlarla

¹ F. de Saussure, *Course in General Linguistics*, p. 8.

birlikte birçok dilde müşterek olguların varlığını da gözden uzak tutmuyoruz. Bu benzerlik, şu noktalara bağlanabilir:

1- Dil, aklî bir üründür ve bu hususta insanlığın tümü müşterektir.

2- Milletlerin ve dillerin doğuşu, tek bir köke dayanır.

3- Beşerî herhangi bir dilin temel öğeleri, –genel olarak- isim, fiil ve edatlardan oluşur. Hangi dile bakılsa, cümle yapısı için gerekli bu temel öğeleri içerdiği görülür. Çünkü diller arasındaki benzerlik, farklılıklardan daha çoktur.

Eski Arap Dili alimleri, bu benzerliğe dikkat çekmiş, çağdaş dilbilimcilerden çok daha önce bu hususa işaret etmişlerdir. Örneğin, İbn İyâz, cümleyi oluşturan söz birimlerinin isim, fiil ve harf olduğunu belirtmekte ve sonra şöyle devam etmektedir: “Kelimenin isim, fiil ve harf olarak üç türlü sınırlandırılması, sadece Arapça’ya has bir durum değildir. Çünkü sınırlamaya delâlet eden aklî delil de aklîdir ve aklî (akılla dayalı) durumlar, dillere göre değişmez”².

İbn İyâz’ın sözü derinlemesine incelendiğinde dillerin, birçok temel öge açısından birbirleriyle benzeştikleri görülür. Ancak, bu öğelere, o dilin özünden doğan özel bir sistem ve belirli bir yöntem hakimdir. Çünkü, her dilin, kendini diğerlerinden ayıran bir yöntemi, kelime dizimi ve ifade ediş yolları açısından kendine has bir üslubu vardır. Buna göre, dillerin birçok olguda benzerlik göstermeleri, dillerin sentaksının genel olarak birbirlerine benzedikleri görüşünde olan dönüştürücü nahivcilerin görüşünü açıkça desteklemektedir³.

Her dilde söz konusu olan isim, fiil, edat, çoğulluk, ikillik, müzekkerlik, müenneslik, belirlilik, belirsizlik gibi genel hususlar, nahiv, sarf ve terkiplerle ilgili hususlardır. Dikkatimizi çeken dile ait olgulardan biri de tasgîrdir. Zira bu olgu, birçok dilde mevcut olup örneğin Arapça, İngilizce –özellikle eski İngilizce- ve Almanca’da açıkça görünmektedir. Romen dilleri (Fransızca, İtalyanca, İspanyolca) de tasgîri kullanmaktadır⁴.

Tasgîr, Anlam ve Delâleti

Tasgîr, sözlükte azaltma (taklîl) ve eksiltme demektir. Arapça’da صغّر الشيء⁵ demek, ‘bir şeyin hacmini azalttı’ demektir. İbranice, Akadça, Süryanice gibi Sami dillerde⁶ de tasgîr, tahkîr (küçük/az görme) ve taklîl demektir. İngilizce’de kendisinden tasgîr terimi ‘diminutive’ (küçültme ismi veya sıfatı; ufak cins, önemsiz şey, küçültme ekli sözcük)in elde edildiği ‘minimize’ (azaltmak, küçültmek, küçümsemek) kelimesi de taklîl ve tahkîr bildirir⁷. Almanca’da da durum böyledir⁸. Bu dilde tasgîr, ‘bir şeyin azaltılması’ anlamına gelmektedir.

Tasgîr, genel olarak, taklîl bildirmesi nedeniyle, Arap Dili alimlerinin tasgîr olgusunu inceleme gayeleri, sadece bu olguyla ilgili kuralları ortaya koymak olmamıştır, aksine bunlarla birlikte, bu olgunun yapı ve anlamları da onlar için önemlidir. Yine anlamın açıklığı, siyga ve terkiplerin delâlet ettiği şeyler de alimlerin

² İbn Hişâm, *Şuzûru’z-zeheb*, s. 14.

³ Nihâd el-Müsâ, *Nazariyyetu’n-nahvi’l-‘arabi fi dav’i menâhici’l-lugavi el-hadîs*, s. 9-10.

⁴ Otto, Jespersen, *Growth and Structure of the English Language*, p. 91.

⁵ *Lisânu’l-‘Arab*, ş-û-r mad.

⁶ S. Moscati, *An Introduction to the Comparative Grammar of the Semitic Language*, p. 78.

⁷ *Oxford Dictionary*.

⁸ *Concise German Dictionary*.

dikkatlerini üzerinde yoğunlaştırdıkları noktalar olmuştur. Bu sebeple, çeşitli dil olgularını incelemeleri, yapı yoluyla anlam üzerinde yoğunlaşmaya başlamış, ardından tasgîrin bir taklîl olduğunu fark etmişler ve sonra da bunun siygalarını ortaya koyarak, bunları فَعِيلٌ - فَعِيلٌ - فَعِيلٌ olmak üzere üç vezinle sınırlandırmışlardır. Bu sınırlama, örneklerin incelenmesine dayanmaktadır. Çünkü Araplardan gelen örneklerin çoğunluğu, bu vezinlerin dışına çıkmamaktadır. Alimler bu sınırlamayı, keskin düşüncesi ve istinbat gücüyle Arapça kelimenin, yapısı açısından iki, üç, dört ya da beş harften oluştuğunu gören el-İjalîl b. Aḥmed (ö. 175/791)'e dayandırmaktadırlar. el-İjalîl şöyle diyor: "Arapça kelime, iki, üç, dört ve beş harf üzerine kurulmuştur"⁹. Bu sebeple tasgîr için üç yapı oluşturulmuş, iki kök harfli kelimeler, bunların dışında tutulmuştur. Çünkü iki harfli kelimeler, Araplarda hem azdır hem de iki harfli kelimeler gerçekte üç harflidir¹⁰. Sibeveyh (Ebû Bişr 'Amr b. 'Uşmân b. Kanber, ö. 180/796) şöyle diyor: "Söz içinde tasgîr, üç şekilde kullanılır. Bunlar, فَعِيلٌ - فَعِيلٌ - فَعِيلٌ yapılarıdır"¹¹.

Tasgîr, Başlı Başına Bir Anlamdır.

Dil ve nahiv alimlerinin, özellikle ulaşmaya çalıştıkları nokta, anlamın açıklığıdır. Anlam ve delâletleriyle ilgilenmek, dilin nahiv ve sarfının ayrılmaz bir parçasını oluşturur. Şu halde, her zaman en başta, kural gelmemektedir. Tasgîr, kelimenin siygasına bir harf ekleyerek yapılan bir değiştirme. Bu eklemeye belirli bir anlam kastedilmiştir. Örneğin, Arapça'daki tasgîr ye'si (yâ'u't-tasgîr) mana harflerinden biridir ve tasgîri yapılması istenen sözcüğe eklenerek, belirli bir anlam bildirmesi için, sözcük, bir durumdan başka bir duruma aktarılmaktadır. İbn Cinnî (Ebu'l-Fetḥ 'Uşmân b. Cinnî, 392/1002) şöyle diyor: "Lafızlar, anlamların göstergeleri olduğu için onlara bir şey eklenmesi, manaya da yeni bir şeyin eklenmesini gerektirir"¹².

Tasgîr (küçültme), başlı başına bir anlamdır. Çünkü bir şeyi küçülttüğünde onu hakir (küçük, basit) görmüş olursun. İbn Ya'îş (Ya'îş b. 'Alî b. Ya'îş, ö. 643/1245) şöyle diyor: "Tasgîr ve tahkîr, aynı şey olup büyültme ve yüceltmenin zıddıdır"¹³.

Buna göre tasgîr, taklîl ve tahkîrden başka bir şey değildir. İbn 'Uşfûr ('Alî b. Mu'min b. Muḥammed b. 'Alî, Ebu'l-Ḥasen b. 'Uşfûr el-İşbilî el-İḥḍramî, ö. 669/1251), tasgîrin anlamlarını açıklarken şunları söylemiştir: "Tasgîrin anlamlarından biri, onunla bir şeyin konumunun tasgîr ve tahkîr edilmesidir, رَجِيلٌ سَوَاءٌ (kötü adamcık) denilmesi gibi. Diğeri ise, bir şeyin miktarının az gösterilmesidir, ذَرِيَمَاتٌ (birkaç dirhem) denilmesi gibi. Bir diğeri de, bir şeyin yakınlaştırılmasıdır"¹⁴. İbnu'l-İlâcib (ö. 646/1249)'in "taklîl bildirmek üzere kendisine ziyade edilen musağğar..."¹⁵ şeklinde devam eden ifadelerde geçen musağğar (küçültme yapılmış sözcük) kelimesi, taklîl bildirmek üzere kendisine bir şey eklenmiş sözcüktür. el-

⁹ el-İjalîl b. Aḥmed, *el-'Ayn*, I, 48.

¹⁰ el-Muberrred, *el-Muḥtaḍab*, II, 237.

¹¹ Sibeveyh, *el-Kitâb*, II, 105.

¹² İbn Cinnî, *el-Ḥaşâ'îş*, III, 268.

¹³ İbn Ya'îş, *Şerḥu'l-Mufaḥḥal*, V, 289.

¹⁴ İbn 'Uşfûr, *Şerḥu'l-Cumel*, II, 289.

¹⁵ *age*, I, 189.

'Uleymî (Şeyh) Yâsin b. Zeyniddîn el-'Uleymî, ö. 1061 h.), *İlâşîye*'sinde bunu şu sözleriyle vurgulamaktadır: "Tasgîrin altı anlamı vardır. Bunların da tahkîr ve taklîl anlamına dayandığı açıktır"¹⁶.

Bu ifadelerden, tasgîrin delâlet ettiği anlamın taklîl ve tahkîr olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla tasgîr bir anlamdır. Arap Dili alimleri, bunu, tasgîrin, ancak taklîlin söz konusu edilebileceği şeylerde olacağını zikrettikleri yerlerde belirtmişlerdir yani taklîlin sözkonusu olmadığı bir yerde tasgîrden sözedilemez. "Bir şey, küçük olduğu bilindiğinde tasgîr edilir"¹⁷. Çünkü tasgîr, sadece hakir olanları içerir. Esmâ-yı hüsnâ gibi yüceltilmiş isimlerin, cem-i kesretin ve كَلْب gibi umûm ve şümûl bildiren kelimelerin tasgîri doğru olmaz.

Tasgîr ve Tahkîr

Eski Arap Dili alimlerinin tasgîr ve tahkîr lafızlarını peşi-peşine getirerek kullandıkları gözlenmektedir. Örneğin el-Halîl b. Ahmed, Sibeveyh ve el-Muberred (Ebu'l-'Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Muberred, ö.285/898), tahkîr kelimesini tasgîr kelimesiyle peş peşe kullanmaktadırlar. el-Halîl şöyle diyor: "Kelimenin tahkîri, onun tasgîridir"¹⁸. Sibeveyh, 'üç harfli kelimelerin tasgîri babı'nda şunları söylüyor: "Bunların tahkîri, üç harfli ve müenneslik eklerinden biri olan elifi (*elifu't-te nîs*) almış kelimelerin tahkîri gibidir. Bir harf/kelime tasgîr edildikten sonra kırık çoğul yapılmaz"¹⁹. el-Muberred de bu yönde hareket etmiştir. Nitekim onun da tasgîr ve tahkîr lafızlarını birlikte kullandığı görülür. Şöyle diyor: "Bünyesinde beş kök harf bulunduran bir kelimeyi tasgîr ettiğinde, bunlardan sadece son harfi hafzedeceğini bil, çünkü *tahkîr* formunda gelmektedir"²⁰. Başka bir yerde de şöyle söylemektedir: "Araplar, شَدَّة (dudak) kelimesini tahkîr (küçültme) yaparken شَفِيْفَةٌ (dudakçık/küçücük bir dudak) demektedirler"²¹. Arap Dili alimlerini tasgîr ve tahkîr lafızlarını dönüşümlü olarak kullanmaya iten sebep nedir? Niçin bazen tahkîr bazen de tasgîr lafzını kullanıyorlar? Bunun sebebi, -Arap alimlerinin de fark ettikleri gibi- tasgîr kelimesinin anlam ve delâletinin tahkîr kelimesinde de açıkça bulunmasında yatmaktadır. Onları, tasgîrin yanında tahkîr lafzını kullanmaya iten şey budur, yoksa bu lafzın bir zamanlar kullanılmış sonra da kaybolup gitmiş bir nahiv terimi olması²² değildir.

Buna göre tasgîr, Sibeveyh ve diğer nahiv alimleri tarafından bir nahiv terimi olarak kullanılmıştır. Sibeveyh'in tasgîr lafzını çokça kullanması bunun bir delilidir. Şöyle diyor: "Tasgîr, Arap Dilinde üç kalıpta gelir..."²³. Üstelik Sibeveyh, hiçbir zaman tahkîr yâ'sı dememiş, hep tasgîr yâ'sı ifadesini kullanmıştır. Sibeveyh'in kullandığı tahkîr lafzı, bilimsel bir terim olmaktan öte, tasgîr teriminin ifade ettiği bir anlamdır. Sibeveyh, tasgîrin genelde tahkîr ve taklîl ifade ettiğini belirterek şunları söylemiştir: "Bu bap, kendisi gibi olmadığı halde kendisine yakın bir konumda olmasından dolayı tahkîr edilenlerin babıdır; örneğin, هُوَ أَصْغَرُ مِنْكَ (O, senden biraz daha küçük) şeklinde

¹⁶ el-'Uleymî, *İlâşîyetü'l-'Uleymî*, II, 37.

¹⁷ İbn 'Uşfûr, *Şerhu'l-Cumel*, II, 290.

¹⁸ el-Halîl b. Ahmed, *el-Ayn*, III, 43.

¹⁹ Sibeveyh, *el-Kitâb*, II, 419-420.

²⁰ el-Muberred, *el-Muktađab*, II, 249.

²¹ *age*, II, 241.

²² 'Avd Hamdu'l-Kavzi, *el-Muşâlahe'n-nahivî*, s. 86.

²³ Sibeveyh, *el-Kitâb*, II, 105, 106.

söylenir. Bu ifadede kastedilen şey aralarındaki yaş farkının azaltılmasıdır. هو دُوَيْنَ ذَاكٍ (O, biraz daha aşağısında, biraz daha yukarısında.) şeklinde söylenmesi de böyledir²⁴. Sîbeveyh bir başka yerde şunları söylemiştir: “ذَاكٍ وَفَوْقَ ذَاكٍ” dediğinde, bir şeyi bir şeye yakınlaştırıyor ve aralarındaki mesafeyi birbirine yakınlaştırıyordur. Yoksa, tahkîr edilen şey mekanın kendisi değildir²⁵.

Nahivciler, tasgîrin maksat ve işaret ettiği anlamlarını sekiz maddede toplamışlardır²⁶. Bunlar şunlardır: Tahkîr (hakir/küçük görme), bir şeyin hacmini ya da kendisini azaltma/küçültme/küçükseme, oranını ve sayısını azaltma/küçültme, zamanı yaklaştırma (iki zaman arasındaki süreyi azaltma/birbirine yaklaştırma), mekanı yaklaştırma (iki mekan arasındaki mesafeyi azaltma/birbirine yaklaştırma), sevgi gösterme, şefkat gösterme ve yüceltme. Tasgîrin tüm bu anlamları, Sîbeveyh'in hiç düşünmediği anlamlar değildi. Çünkü o bunları, tasgîri tartışırken zikretmişti. Ancak o, tahkîr ve taklîl anlamlarının, tasgîr teriminin belirgin ve tipik bir özelliği olduğu görüşündedir. Bu husus *el-Kitâb*'da çokça geçmektedir. el-‘Uleymî, “Tasgîrin altı kullanımının/anlamının tamamı, tahkîr ve taklîle dayanır²⁷” diyerek, ‘Abbâs İİasan ise tasgîrin bu detaylandırılmış maksatlarının çoğunun, tahkîr veya taklîl anlamlarına dayandırılabilceğini²⁸ belirterek bu noktayı vurgulamaktadırlar. Buna göre tahkîr kelimesi, el-‘Kavzî'nin, Sîbeveyh'in *el-Kitâb*'ındaki nahiv terimlerinden bahsederken, “... uzun ömürlü olmayan terimlerden biri de tahkîr terimidir. Sîbeveyh, tasgîrden bahsettiği yerlerin genelinde sık sık sözü ‘tahkîr’ terimine getirmiştir ama sonraki nahivciler onu, tasgîrin maksatlarından biri olarak görmüştür²⁹” diyerek iddia ettiği gibi bir nahiv terimi değildir. Bu sebeple biz, Sîbeveyh'in kitabında geçen ‘tahkîr’ kelimesinin terim olmayıp, tasgîrin ifade ettiği anlam ve maksatlarından biri olduğu görüşünü tercih ediyoruz. Çünkü tasgîr, bir şeyin hacminin küçültmek, azaltmaktır. Sîbeveyh'in kastettiği şey de budur. Üstelik tasgîr, daha önce işaret ettiğimiz gibi sözlükte de taklîl ve tahkîr anlamlarına delalet eder.

Tasgîr, Algı ve Kural

Dil, dilin konuşulduğu toplumun üzerinde uzlaştıkları, kullanımına özen gösterip kökleştirmeye çalıştıkları ölçüde bir kurallar bütünü değildir. Bundan dolayı alimler, onun en belirgin özelliklerini açıklayan kriterleri ortaya koymuşlardır. Bu, şaşırtıcı değildir. Çünkü, Arap Dili alimleri, düzenli bir kural haline gelmesi için Arapların kullanımında geçen tasgîr yapılarını belirlemişlerdir. Buna göre tasgîr, Arap Dilinde, daha önce işaret ettiğimiz gibi üç kalıpta (فَعِيلٌ - فَعِيلٌ - فَعِيلٌ) gelmektedir. Ne var ki, onlar, tasgîr bildiren ama genel kurala ters düşen lafızların da olduğunu fark etmişlerdir. Örneğin, Ebû İİayân (Ebû İİayân el-Ğirmâî, ö. 745/1344) şunları söylemiştir: Kıyasa ters düşen tasgîr örnekleri de sözkonusudur. Örneğin, مَغْرِبٌ kelimesi مَغْرِبَانٌ şeklinde; عَشِيَّةٌ (akşam) kelimesi عَشِيَّتَانَةٌ (akşam üzeri) şeklinde; رَجُلٌ (adam) kelimesi ise رُؤَيْجِلٌ (adamcık/kötü adam) şeklinde tasgîr edilmiştir³⁰. es-Suyûî

²⁴ age, II, 135.

²⁵ age, II, 138.

²⁶ İİâlid el-Ezherî, *Şerhu'l-Taşîlî*, II, 317.

²⁷ el-‘Uleymî, *Hâşiyetu'l-Uleymî*, II, 317.

²⁸ ‘Abbâs İİasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, IV, 513.

²⁹ ‘Avd İİamdu'l-‘Kavzî, *el-Muşâlahu'n-nahvî*, s. 86.

³⁰ es-Suyûî, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, II, 125.

(Celâluddîn es-Suyûfî, ö. 911/1505), Arapların kullanımında tasgîr anlamı bildiren başka lafızlar da zikretmiştir: Örneğin, *هَدَدٌ*'in tasgîrinin *وَهَادٌ* ve *حَبَارَى*'nin tasgîrinin *حَبْرور* olması gibi³¹. Alimlerin, ister tasgîr, isterse başka hususlarda olsun, kurala ters düşen örnekler zikretmeleri, onların ortaya koyduğu kuralların sağlam olmadığı ve bunların eksik bir incelemeye dayandığı anlamına gelmez; aksine, alimlerin bilimsel inceliğini ve kural koyarken izledikleri sağlam metodu gösterir. Ebu 'Amr b. el-'Alâ' (ö. 154 h.)'nin sözü bu bağlamda ne kadar da anlamlıdır. Kendisine "Arapça olduğuna hükmettiğin şeylere, Arapça sözlerin tümü girer mi?" diye sorulduğunda şöyle demiştir: "Hayır!" Peşinden sorulur: "Peki, Arapların -ki, hüccet olan onlardır- sana ters düştükları hususlarda nasıl hareket edersin?" O da şöyle cevap verir: "Çoğa hamlelerim ve bu hususta bana ters düşenleri lügat (lehçe) olarak isimlendiririm..."³².

Buna göre tasgîr edilmiş şekilleri, üç tasgîr kalıbına uymayan lafızlar, Araplardan nakledilmiş ve onların ağızından duyulmuş lügat (lehçe)lerdir ama bunlar, yaygın ve Arapların geneli tarafından kullanılmış değildir. Kurallar ise yaygın olan genel kullanımdan çıkarılır. Buna ek olarak, zevk (algı) ve anlamın açıklığı da bunu destekler. Zira her isim tasgîr edilmez ve tasgîrin her siygasına da kıyas yapılmaz. Sîbeveyh ve diğer alimler, tahkîr edilmeyen isim ve edatların da var olduklarını belirtmişlerdir. Sîbeveyh, tasgîr edilebilen ve edilemeyenleri ele alıp, tasgîr edilmesine engel sebepleri izah ederken, bütün bu hususlarda semâa dayanarak, zevki ve anlamlılığı hakem olarak belirlemiş ve şunları söylemiştir: *عند* (yanında) sözcüğü, *فيل* (önce) ve *بعد* (sonra) sözcükleri gibi tahkîr edilmez. Çünkü *عند* dediğinde, iki şey arasındaki mesafeyi taklîl etmiş olursun. Taklîlde de bundan daha azı kastedilemez³³ (Yani, *عند* sözcüğü, tasgîrle kastedilen anlamı zaten ifade etmektedir). Sîbeveyh şunları da söylüyor: *كَيْفٌ*, *مَتَى*, *أَيْنَ* vb. sözcükler de tahkîr edilmez. Zira, *فوق*, *دون*, *تحت* gibi kelimelerde varolan (şeyler), *حَيْثُ*, *مَتَى*, *أَيْنَ* 'da yoktur³⁴.

Tasgîr yapılırken dikkate alınacak nokta, (tasgîr edilmiş kelimenin) anlamlı olmasıdır. Anlam oluşmuyor ve gerçekleşmiyorsa, bu durumda kelimeyi tasgîr etmenin bir anlamı ve yararı yoktur. Örneğin *بَعْضٌ* kelimesi, kendi başına tasgîr ve taklîl bildirir. Şu halde, bu sözcüğün tasgîr edilmesi gerekmez. Diğer taraftan, *كُلٌّ* kelimesi de umûm, şumûl ve çokluk bildirir. Bu sebeple o, çokluk bildiren çoğul konumundadır³⁵. İbn 'Uşfûr, konuyla ilgili olarak şunları söylemiştir: Bir şey, küçük olduğu bilinirse küçültülür. Ayrıca o (*كُلٌّ*), umûm bildiren bir lafızdır ve tasgîri, kendisini umûmluktan çıkarır. Çünkü, sadece hakir (az, alçak, küçük vb.) olanlar tasgîr çerçevesine girer³⁶.

Nahivcilerin, ismin tasgîr edilebilmesi için ortaya koydukları şartlar, dil zevkinin kaideyle olan uyumunu göstermektedir. Zira, kaideye zevkin hükmetmesi gerekir. Bu nedenle, tasgîr edilmek istenen ismin, tasgîr kalıplarından ve benzerlerinden uzak olması gerektiği belirtilmiştir. Örneğin, *كُمَيْتٌ* (şarabın isimlerinden biri/kestane rengi) gibi bir kelime, "tasgîr edilmesi durumunda, iki mana harfini birlikte

³¹ es-Suyûfî, *el-Muzhir*, II, 78. Ayrıca bkz. İbn Cinnî, *el-Haşa* I, II, 466.

³² es-Suyûfî, *el-Muzhir*, I, 184, 185.

³³ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, II, 136.

³⁴ *age*, II, 135.

³⁵ el-'Uleymî, *İlâşiyetü'l-Uleymî*, II, 317.

³⁶ İbn Uşfûr, *Şerhu'l-Cumel*, II, 290.

kullanmaya sebebiyet vermemesi için³⁷ tasgîr edilmez. Ayrıca, tasgîr edilen ismin (yani *muşagga'*) tasgîr siygasına uygun olması gerektiği de belirtilmiştir. Örneğin, ne Allah'ın yüce isimleri, ne peygamber isimleri, ne de çokluk bildiren çoğullar tasgîr edilmezler³⁸.

Dil ve Sıfat

Dil, yapı ve anlamdan oluşur. "Bu bir adamdır" dediğimizde cümle, belirli bir anlama delâlet eder. "Bu faziletli bir adamdır" dediğimizde ise adamın nitelendiği sıfat/özelliğe ortaya çıkar. Arap, kendi dilinin terkiplerindeki anlamların inceliklerini hissedebilir ve bilir. Zira, her bir kelime belirli bir anlamı niteler. Şair tasgîr üslubunu kullanırken, bu yolla, ince bir anlama delâlet etmek için belirli bir anlatım peşindedir. Örneğin Evs b. İljacer (d/ö. 530/620 h.)'in

دَانٌ مُسِيفٌ فَوَيْقَ الْأَرْضِ هَيْدِيَّةُ يَكَادُ يَنْفَعُهُ مَنْ قَامَ بِالرَّاحِ

"Ayaktaki bir kişinin, neredeyse avucuyula itecek kadar yere yakın, alçak, yerin hemen üstündeki sarkık bir bulut" beyitini söylerken فَوَيْقَ lafzını, bulutun yere olan yakınlığını, yüksekte olmayıp yere sarkmış olduğunu anlatmak için tasgîr etmiştir. Bunun içindir ki, tasgîrin belirli delâletleri vardır ve sıfat ifadesi onun en açık delaletlerinden biridir. Çünkü tasgîr, bir vasıflandırma, bir nitelemedir. Bir şeyi tasgîr ettiğinde onu nitelemiş olursun. İbn 'Uşfûr şöyle diyor: "Tasgîr anlam yönüyle bir sıfattır. Örneğin, رَجُلٌ dediğinde, bunun anlamı رَجُلٌ حَقِيرٌ şeklinde olacaktır"³⁹. Bütün bunlar, tasgîrin bir vasıflandırma, bir niteleme olduğunu ortaya koymaktadır. Yani, بُيَيْتٌ (evcik) dediğimizde evi küçüklükle nitelemiş; رَجُلٌ (adamcık/küçük bir adam) dediğimizde ise onun konumunu küçültmüş ve daha aşağı bir konuma indirmiş, böylece hâlini belirtme yoluna gitmiş oluyoruz. el-Ĥalîl, Arapların مَا أَمِيلِحُهُ (ne kadar da hoş/sevecen!) sözü hakkında şöyle bir açıklamada bulunmaktadır: "Böyle bir ifadenin, kıyâsa göre söylenememesi gerekir. Çünkü fiiller tahkîr edilmez. Tahkîr edilenler isimlerdir. Çünkü, isimler nitelenebilir"⁴⁰. el-Ĥalîl'in zikrettiği "isimler tahkîr edilir, çünkü onlar nitelenebilir" ifadesi, tasgîrin, sıfatın yerine geçtiğinin bir göstergesidir. İbn Ya'îş de tasgîrin bir vasf/niteleme olduğunu şu sözleriyle vurgulamaktadır: "Tasgîr ve tahkîr aynı şeydir; bunlar, tekbir ve ta'zimin zıddıdır". İsmi tasgîr edilebilmesi, müsemmasının küçüklüğüne bir delildir. Buna göre tasgîr, ismin bir süsü, bir niteliğidir. Çünkü, رَجُلٌ sözünü kastettiğin şey, رَجُلٌ صَغِيرٌ (küçük bir adam) ifadesidir. Burada yaptığın şey, sıfatı düşürerek bir kısaltmaya gitmen ve ismin tasgîrini ve isme getirilen fazlalığı, sıfatla kastettiğin anlamın bir göstergesi haline getirmendir"⁴¹. İbn es-Serrâc (Ebû Bekr Muhammed b. Sehl b. es-Serrâc, ö. 316/928) da aynı hususu vurgulayarak şöyle diyor: "Tasgîr, isme küçüklük niteliği verilerek ortaya çıkarılan bir şeydir"⁴². Şu sözler de İbn el-Enbârî (Kemâlüddîn 'Abdurrahman Ebu'l-Berekât el-Enbârî, ö. 577/1181)'nin zikrettikleridir: "... Çünkü tasgîr, sıfatın

³⁷ el-Ezherî, *Şerhu't-Taşîli 'ala't-Tavdîh*, II, 317.

³⁸ İbn 'Uşfûr, *Şerhu'l-Cumel*, II, 291.

³⁹ el-'Uleymî, *Hâşiyetu'l-'Uleymî*, II, 317.

⁴⁰ ez-Zeccâcî, *Şerhu'z-Zeccâcî*, II, 289.

⁴¹ Sibeveyh, *el-Kitâb*, II, 135.

⁴² İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaṣṣal*, V, 36.

yerine geçmiştir; رَجُلٌ kelimesi سَوْءٌ yerine geçmiştir... رَجُلٌ dediğinde onu vasıflandırmış olursun"⁴³.

İbn Ya'îş şunları söylemiştir: "Tasgîr, sıfatın yerine geçmesinden dolayı hâdis (sonradan ortaya çıkan bir durum) olduğu için, kendini gösterecek bir alâmete/karineye ihtiyaç duyar". İbn Ya'îş konuyla ilgili olarak şunları da söylemiştir: "Tasgîr, küçüklükle tasgîr edilen ismin bir süsü ve sıfatı, sıfat da mavsufa getirilen zaid bir lafız olduğundan dolayı, sıfatın yerini tutan tasgîr ziyadeli getirilmiş ve sıfatın haline uygun düşmesi için sözcükte bir eksiltmeye gidilmemiştir"⁴⁴. Şu halde tasgîrin aslı sıfattır ve onun yerini almıştır. Belki de bu, çağdaş Arapça'da sıfatın, tasgîr yerine kullanılmasını da açıklamaktadır. Arapça'nın bugünkü seyrini izleyen kişi, sıfatın ister yazılı dilde ister sözlü dilde olsun, tasgîrin yerine geçtiğini göreceklerdir.

Örneğin Tâhâ Huseyn (1889-1973), sıfatı tasgîrin yerine geçirmektedir. Aşağıdaki örnekler, *el-Eyyâm* (Günler) adlı eserinde geçmektedir:

1- لَمْ يَكُنْ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الدَّارِ إِلَّا خُطُواتٌ صَغِيرَةٌ - (Onunla ev arasında sadece küçük adımlar vardı/birkaç adım kalmıştı)⁴⁵.

2- كَانِ سَيِّدُنَا جَالِسًا عَلَى دَكَّةٍ مِنَ الخَمِيصِ صَغِيرَةٍ - (Efendimiz, ahşaptan küçük bir bankın üzerinde oturmaktaydı)⁴⁶.

3- يُؤْتِرُ الصَّلَاةَ فِي مَسْجِدٍ صَغِيرٍ - (Küçük bir mescitte namaz kılmayı tercih eder)⁴⁷.

4- مَا هِيَ إِلَّا لِحَظَاتٍ قَصِيرَةٌ - (Sadece kısa anlardı bunlar)⁴⁸.

5- اخْتَفَى بَيْنَ حَوَائِثِ صَغِيرَةٍ - (Küçük dükkanlar arasında kayboldu)⁴⁹.

Bu örnekler bize, çağdaş bir edebiyatçının sıfat olarak getirdiği kelimelerin kullanımını حَوَائِثِ، لِحَظَاتٍ، مَسْجِدٍ، دَكَاةٍ، كُتُبَاتٍ kelimelerine tercih ettiğini göstermektedir. Bununla birlikte bazı sözlerinde tasgîr de göze çarpmaktadır.

1- إِمَّا هَكَذَا تُؤْخَذُ اللُّقْمَةُ يَا بُنَيَّ - (Yavrucuğum! Lokma böyle alınmaz!)⁵⁰.

2- وَيَأْتِي سَيِّدُنَا كُلَّ يَوْمٍ قَبِيلَ الظُّهْرِ - (Efendimiz, her gün öğleden hemen önce gelir)⁵¹.

Bu, tasgîrin kalıntılarını temsil ediyor. Alîmed Emîn (d/ö. 1887/1954)'e gelince, o da sıfatı tasgîre bedel olarak kullanma yönüyle Tâhâ Huseyn'den farklı değildir. *Hayâtî* (Yaşamım) adlı eserinde aşağıdaki üsluplar geçmektedir:

1- سَكَنَ الشَّرِيدَانِ فِي بَيْتِ صَغِيرٍ - (İki kaçak, küçük bir evde kaldılar)⁵².

2- فِي وَسْطِهِ بَابٌ صَغِيرٌ - (Ortasında küçük bir kapı var)⁵³.

3- صَاحِبُ مَقْهَى صَغِيرٍ - (Küçük bir kahvehane sahibi)⁵⁴.

4- صُنْدُوقٌ صَغِيرٌ مِنَ صَبَادِيْقِ الْجَارِ - (Gaz sandıklarından küçük bir sandık)⁵⁵.

5- كَانِ بِالْمَدْرَسَةِ مَسْجِدٌ صَغِيرٌ - (Okulda küçük bir mescit vardı)⁵⁶.

⁴³ İbn 'Uşfûr, *el-Uşûl fi'n-naħiv*, III, 36.

⁴⁴ *Esrârü'l-luġa*, s. 361, 362, 363.

⁴⁵ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaṣṣal*, V, 115.

⁴⁶ Tâhâ Huseyn, *el-Eyyâm*, s. 7.

⁴⁷ *age*, s. 30.

⁴⁸ *age*, s. 84.

⁴⁹ *age*, s. 164.

⁵⁰ *age*, s. 165.

⁵¹ *age*, s. 165.

⁵² *Hayâtî*, s. 13.

⁵³ *age*, s. 85.

⁵⁴ *age*, s. 73.

⁵⁵ *age*, s. 75.

⁵⁶ *age*, s. 80.

6- أماهم فقد يُحاسبوننا على الكلمة الصغيرة 6- (Onlarsa, küçük bir sözden dolayı bizi hesaba çekebilirler)⁵⁷.

ويوما لقيت في هذه كتيباً صغيراً عنوانه مبادئ الفلسفة (Bir gün orada, 'Felsefenin Prensipleri' adlı küçük bir kitapçıkla karşılaştım)⁵⁸ sözünde sıfat, tasgîrle birlikte gelmiştir. Bazı tasgîr kalıntılarına gelince -Tâhâ Huseyn gibi- ماهر إلى مصور ماهر (Evlendikten hemen sonra sanatkar bir fotoğrafçıya gitmişim.)⁵⁹ örneğindeki gibi ortaya çıkabilmektedir. Onların bu gibi sözlerinde tasgîr kalıntılarının zaman zaman ortaya çıkması, belki de Ezher kültürünün, edebiyatçıların düşüncelerine olan etkisinden kaynaklanmaktadır. Bu kalıntılar, tasgîrin dildeki köklülüğüne de delâlet etmektedir. Fakat sığata olan yöneliş de çağdaş dilin genel tipik özelliğidir.

Sıfatın tasgîr yerine kullanılması edebiyatçı Necîb Maḥfuz'da da açıkça kendini gösterir. Meşhur *Beyne'l-kaşreyn* (İki Saray Arasında) adlı romanından şu örnekler verilebilir:

1- ذو عَيْنَيْنِ صَغِيرَتَيْنِ وَأَنْفٍ صَغِيرَةٍ دَقِيقٍ (İki küçük gözlü ve küçük ince burunlu)⁶⁰.

2- كَانَتْ حِينَ زَوَّجَهَا فَتَاءَ صَغِيرَةٍ دُونَ الرَّابِعَةِ (Evlendiğinde o, daha dördüne basmamış küçük bir kızdı)⁶¹.

3- أَحْسَنَهَا قَلْبَهُ الصَّغِيرُ (Küçük kalbi onu hissetti)⁶².

4- رَأَيْتُ أَيُّهَا الرَّجُلُ الصَّغِيرَ الْعَاجِزُ (Gördüm, ey küçük aciz adam!)⁶³.

Yine el-Ṭayyib Şâlih (d.1929)'in de dünyaca meşhur *Mevsimu'l-hicre ile'ş-şemâl* (Kuzeye Göç Mevsimi) adlı romanında sıfatı tasgîrin yerine koyduğu fark edilmektedir. Bu hususta o da diğer çağdaş edebiyatçılardan farklı değildir. Aşağıdaki örnekler belki de bu görüşümüzü delillendirecektir.

1- جَمَعْتُ مَتَاعِي فِي حَقِيْبَةٍ صَغِيرَةٍ (Eşyalarımı küçük bir çantaya topladım)⁶⁴.

2- وَجَدَ وَرَقَةً صَغِيرَةً بِاسْمِي (Benim adı taşıyan küçük bir kağıt buldu)⁶⁵.

3- كُنْتُ أَطْوِي ضَلُوعِي عَلَى هَذِهِ الْقَرْيَةِ الصَّغِيرَةِ (Tüm sevgimi bu küçücük köye vermişim)⁶⁶.

4- فِي تِلْكَ اللَّحْظَةِ التَّصْيِرَةِ (O kısa an içinde)⁶⁷.

Tasgîr örneklerine gelince, bu hususu, diğer çağdaşlarında olduğu gibi el-Ṭayyib Şâlih'te de, فَيَبِلُ الْفَجْرُ (Güneş doğmadan hemen önce)⁶⁸ örneğindeki gibi, ancak geçmişten günümüze kadar gelebilmiş ve bilindik kelimelerde rastlıyoruz.

Çağdaş Arap Dili'nde sıfatın, tasgîrin yerine geçirilmesi yeni değildir. Arap alimleri bunun farkındadır. Bunun kaynağı, insanın tabiatı gereği kolaylığa meyletmesi olabilir. el-Esterâbâdî (Raḍiyuddîn Muḥammed b. el-İ-Hasan el-Esterâbâdî, ö. 688/1287) şöyle diyor: "Hem tasgîr yapıları (siygaları), hem de bunların söz içinde kullanımları azdır. Bu nedenle tasgîr yapıları, ağır bir vezin üzere

⁵⁷ age, s. 88.

⁵⁸ age, s. 184.

⁵⁹ age, s. 171.

⁶⁰ Necîb Maḥfuz, *Beyne'l-Kaşreyn*, s. 176.

⁶¹ age, s. 6.

⁶² age, s. 6.

⁶³ age, s. 126.

⁶⁴ el-Ṭayyib Şâlih, *Mevsimu'l-hicre ile'ş-şemâl*, s. 129.

⁶⁵ age, s. 27.

⁶⁶ age, s. 35.

⁶⁷ age, s. 52.

⁶⁸ age, s. 60.

formüle edilmiştir. Zira ağırlık, azlık (kılet) durumunda sözkonusu olabilir⁶⁹. Sonra - çağdaş dilbilimcilerin dediği gibi- diller, kolaylaştırmaya doğru yönelmektedir. Üstelik tasgîr, sıfat konumundadır.

Tasgîr ve Diller

Dil, aklî bir üründür ve düşüncenin aracıdır. Dil, ses ve anlam olmaktan önce bir düşüncedir ve düşünceler kalplerde gizlidir. Her insan, kabiliyeti ve elindeki imkanlarla düşüncelerini ifade eder. Daha önce, tasgîrin başlı başına bir anlam olduğuna ve anlamların şu ya da bu dille sınırlı bulunmadığına değinmiştik. O halde, tasgîrin birçok dilde ortaya çıkmasında garip bir durum olamaz. Arap, bir şeyin konumunu azaltmak/küçültmek istediğinde onu tasgîr etme yoluna gidiyorsa, aynı durum diğer Sami dillerde de böyle olacaktır. Bu dillerin tahkîr ifadesi için tasgîr yolunu kullandıkları da ortadadır. Moscati, açıklama ve yorumlama getirirken şöyle diyor: "Tasgîr örnekleri ve izleri, Süryanice, Akadça ... gibi Sami dillerde açıkça ortadadır. Örneğin Süryanice'de, غلام (küçük çocuk, köle, hizmetçi) kelimesinin tasgîri için غليم (sevimli/küçük çocuk, kölecik) denilir. Akadça'da قسم kelimesinin tasgîri olarak قسيب denilir. Mîm ile bâ harfleri arasında meydana gelen harf değişimi (ibdâl), Sâmi dillerde yaygın bir olgudur"⁷⁰.

Ayrıca, O'Leary, *en-Nahvu'l-İmuğâren li'l-luğâti's-Sâmiyye* (Sami Dilleri Karşılaştırmalı Nahvi) adlı kitabında, Arapça gibi İbranice'nin de tasgîri kullandığına işaret etmiştir⁷¹. Bu, sonradan ortadan kaybolan tasgîr olgusunun Sâmi dillerdeki köklülüğünün bir göstergesidir.

Johnstone, *Mecelletu'd-dirâsâti's-Sâmiyye* (Sâmi Araştırmaları Dergisi) nde yayınladığı bir makalede, tasgîrin, Güney Arap dilleri olan Emher, Soktar ve Şahr dillerinde kullanıldığını, tahkîr ve taklîl bildirdiğini, alay etme, övme, acıma ve sevgi gösterme gibi çeşitli maksatlar için kullanıldığını vurgulamaktadır. Örneğin Emher ve Soktar dillerinde كلب sözcüğü, كليب ve كليب şeklinde (Kelab, Kewelab) tasgîr edilmiştir, yani küçük sevgili kalbim (Dear little heart) demektir. Yine, كيش sözcüğü, Emher ve Soktar dillerinde tasgîri كيبش (Kobes) ve كويش şeklinde, Şahr (Şahrîyye) dilinde ise Kiyes şeklindedir⁷². Yazar aynı makalede, tasgîrin Emher dilinde (Emherce'de) çokça geçtiğini, Şahrîyye'de az, Soktar dilinde ise sınırlı olduğunu belirtmiştir⁷³.

Hint-Avrupa dillerinin de aynı anlamı ifade etmek için tasgîri kullandığı ortadadır. Örneğin İngilizce'de kelimeye bitişen belirli sonekler vardır. Örneğin, 'book' (kitâb) ve 'bud' (tomurcuk) kelimelerine 'let' eki bitiştiğinde⁷⁴ bunlar, booklet (kitapçık) ve budlet (küçük bir tomurcuk) şekline dönüşürler⁷⁵.

'Ling' ve 'kin' soneklerine gelince, bunlardan biri isme bitiştiğinde alay ve aşağılama bildirir. Bu kullanım eski İngilizce'de çoktur. Jeperson, bu duruma örnek olarak kitabında 'princeling' ve 'dukling' kelimelerini zikretmiştir⁷⁶.

⁶⁹ Şerhu Şâfiyeti-bni'l-İlâcib, I, 193.

⁷⁰ S. Moscati, *An Introduction to the Comparative Grammar of the Semitic Languages*, p. 78.

⁷¹ *Comparative Grammar of the Semitic Languages*, p. 186.

⁷² T. M. Johnstone, *Diminutive Patterns in Modern South Arabian Languages* JSS P., p. 98-99.

⁷³ agy.

⁷⁴ Jeperson, *Numuvv ve tetavvuru'l-luğâti'l-İngiliziyeye*, s. 9.

⁷⁵ agy.

⁷⁶ age, s. 9.

Çağdaş İngiliz Dili ise küçültme ve sevgi belirtisi için 'ie' sonekini kullanmaktadır. Örneğin, 'ie' soneki 'aunt' (teyze ya da hala) kelimesine bitiştiğinde kelime, 'auntie' (halacığım, teyzeceğim) şekline girerek⁷⁷ tasgîr bildirmiş olur. Aynı şekilde 'y' eki de tasgîr bildirmek üzere kullanılır⁷⁸ ve 'dicky' (küçük adam) ifadesinde böyle bir durum vardır. Dicky sözcüğü, öğretmenler tarafından kreşlerde çocuklarla konuşulurken sıkça kullanılmaktadır.

Alman Dili de bu hususta İngilizce gibidir. Zira her ikisi de tek bir köke/kaynağa yani Germen dillerine aittir. Bu dilde tasgîr, 'lein' ve 'chen' sonekleri kullanılarak anlatım bulur. Örneğin, 'der hund' (köpek) kelimesine 'lein' bitiştiğinde tasgîr ifadesi belirtir ve böylece 'der hundlien' (küçük/sevimli köpek) şeklini alır⁷⁹. Aynı şekilde 'katz' (kedi) kelimesi tasgîr edilmek istendiğinde kendisine 'chen' eki ilave edilir. Bu örnekleri Jockson ve Chycer, *el-Luğatu'l-Elmâniyyetu'l-mu'âşira* (Çağdaş Alman Dili) adlı kitaplarında zikretmişlerdir⁸⁰.

Latince'den doğan dillerden biri olan İtalyanca'daki tasgîr olgusuna gelince, bu dilde lafızlara bitişerek onları tasgîr edilmiş hale getiren birçok ekler bulunmaktadır. Bunlar şunlardır: 'ino', 'etto', 'ello', 'ina', 'etta', 'ella'⁸¹. Örneğin, 'storiella' kelimesi, 'stori' kelimesinin tasgîridir. 'Donnina' kelimesi de 'donna' kelimesinin tasgîridir. 'Giovinetto' kelimesi ise 'giovini' kelimesinin tasgîridir.

Yukarıda geçen örnekler, bize, bu dillerin Arapça'da karşılaştığımız duruma benzer bir şekilde birçok maksatlar için tasgîri kullandığını ve tasgîr aracılığıyla, hafife alma, aşağılama ve tasgîr edilmiş ismin (muşâğğar'ın) konumunu düşürme ya da alay etme veyahut sevgi ve şefkat belirtisi gibi anlamları ifade edebildiklerini göstermektedir.

Bu dillerin eski edebiyat metinlerini incelerken, tasgîrin varlığı ve kullanımı ile karşılaşmamız belki de bize şunu söylettirecektir: Tasgîr, günümüzde çağdaş dillerin genelinde kaybolmuş olan, dilin eski bir unsurunu temsil etmektedir ve bu olgudan geriye sadece, insanların dilinde bazı sözcüklerde yaşayan kalıntılar kalmıştır. Deliller, dillerin çoğunun sıfatı, tasgîr yerine kullanmakta olduğunu göstermektedir. Örneğin İngilizce, 'kitten' yerine 'little cat' (küçük kedi) ifadesini kullanmaktadır. Diğer kelime (kitten), her ne kadar varlığını sürdürse de az sayıda konuşmacı tarafından kullanılmaktadır ve ben bu kelimeyi, İngilizce'de tasgîrin günümüze kadar gelebilmiş eski örneklerinden biri olarak görüyorum. Bunun için tasgîr, -büyük bir ihtimalle- şu an sıfatın delâlet ettiği şeye bedel olarak getirilen eski bir dil merhalesini yansıtmaktadır.

Özet olarak;

1- Tasgîr sadece bir dille sınırlı değildir. Aksine tasgîr, dillerin çoğunda varolan eski bir olgu olup hemen hemen her dilde söz konusudur.

2- Tasgîr, dillerin çoğunda kaybolmuştur. Artık sadece günümüze kadar gelebilmiş eski örneklerine rastlıyoruz.

⁷⁷ agy.

⁷⁸ Agy.

⁷⁹ B.W. Buckley, *Living German (el-Luğatu'l-Elmâniyyetu'l-Mu'âşira)*.

⁸⁰ Living German.

⁸¹ *Growth and Structure of the English Language*, p. 90.

3- Tasgîr, gerçekte bir vasıflandırma/nitelemedir. Çünkü bir şeyi tasgîr ettiğinde onu vasıflandırmış olursun.

4- Çağdaş dillerin azamisi sıfatı tasgîr yerine kullanılmaktadır. Çağdaş Arap edebiyatçıların çoğu da sıfatı tasgîre bedel olarak kullanılmaktadırlar. İngiliz Dilinde de durum aynıdır.

5- Sevgi ve şefkat belirtisi, aşâğılama, küçük görme ... gibi, Arapça'da tasgîrin ifade ettiği maksatların çoğunun örneklerini İngilizce, Almanca ve İtalyanca gibi diğer dillerde de görüyoruz.

Bu sebeple, "diller arasında müşterek olgular vardır", "tasgîr, başlı başına bir anlamdır" ve "anlamlar sadece bir dile ait değildir" derken doğru yoldan uzaklaşmış olmayız.

Arapça Kaynaklar

Emîn, Ahmed, **İhayâfi**, Dâru'l-kitâb, Beyrut 1971.

el-Ezherî, Hâlid b. 'Abdillâh, **Şerhu't-Taşrih 'ala't-Tavdîh** (tashih: komisyon).

el-Ferâhidî, el-Hâilî b. Ahmed, **Kitâbu'l 'Ayn** (tahkik: Mehdi el-Mağzûmî, İbrahim es-Sâmerâî, Dâru'r-Reşid), Bağdad.

Hasan, 'Abbâs, **en-Nahvu'l-vâfi**, Dâru'l-ma'ârif, Mısır 1963.

Huseyn, 'Ihâhâ, **el-Eyyâm**, Dâru'l-kitâb, Beyrut 1974.

İbn Cinnî, Ebu'l-Feth 'Usmân, **el-Haşâ'îş** (tahkik: Muhammed 'Alî en-Neccâr, Dâru'l-Kutub), el-Kâhire, 1371 h.

İbn Hişâm, 'Abdullah Cemâlu'd-dîn b. Yûsuf, **Şerhu şuzûri'z-zeheb** (tahkik: Muhammed Muhyiddîn 'Abdillâhid), el-Kâhire.

İbn Ya'îş, Muveffîku'd-dîn Ya'îş b. 'Alî, **Şerhu'l-Mufaşşal**, 'Âlemu'l-kutub, Beyrut, Mektebetu'l-Mutenebbî, el-Kâhire.

İbnü's-Serrâc, Ebû Bekr Muhammed b. Sehl, **el-'Uşûl fi'n-nahv** (tahkik: 'Abdulhuseyn el-Fetlî), Mu'essesetu'r-risâle, Beyrut 1415 h.

el-İşbîlî, İbn 'Uşûr, **Şerhu Cumeli'z-Zeccâcî** (tahkik: Şâhib Ebu Cenâh), Bağdad 1982.

el-Kavzî, 'Avd Hâmd, **el-Muştalaḥu'n-nahvî neş'etuhu ve ta'avvuruḥu ḥatta evâhiri'l-karnîs-sâliḥi'l-hicrî**, Câmî'atu'r-Riyâd, Riyâd 1401.

Maḥfûz, Necîb, **Beyne'l-kaşreyn**.

el-Muberrred, Ebu'l-'Abbâs Muhammed b. Yezîd, **el-Muḥtaḍab** (tahkik: Muhammed 'Abdulhâlik 'Adîmet, 'Âlemu'l-kutub), Beyrut.

el-Mûsâ, Nihâd, **Nazariyyetu'n-nahvî'l-'arabî fi ḍav'i menâhici'n-nazari'l-luḡaviyyi'l-ḥadiş**.

Şâlih et-Tayyib, **Mevsimu'l-hicre ile ş-şemâl**.

Sîbeveyh, Ebû Bişr 'Amr b. Kanber, **el-Kitâb**, el-Maḥba'atu'l-Emîriyye, Bulâk, 1316.

es-Suyûtî, Celâluddîn 'Abdurrahman, **el-Muzhir fi 'ulûmi'l-luḡa ve envâ'ihâ** (Şerh: Muhammed Ahmed Câde'l-Mevlâ-'Alî Muhammed el-Becâvî-Muhammed Ebu'l-Faḍl İbrahim).

_____, **el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir** (tahkik: Fâhâ 'Abdurrahmân 'ûf Şa'd).

el-'Uleymî, eş-Şeyḥ Yâsin b. Zeyniddîn, **Hâşiyetu'l-'Uleymî**.

Yabancı Kaynaklar

Buckly, R. W., **Living German**, London 1967.

De Saussure, F., **Course in General Linguistics**, London.

Jackson, A., **German Made Simple**, London, 1968.

Jepersen, Otto, **Growth and Structure of the English Language**, Oxford 1972.

406 dilde tasgîr

Johnstone, T. M., **Diminutive Patterns in Modern South Arabian Language**, J.S.S. Vol. 18, 1973.

Messinger, H., **Concise German Dictionary**.

Moscato, S., **An Introduction to the Comparative Grammar of the Semitic Languages**, Wiesbaden 1964.

Oleary, De Lacy, **Comparative Grammar of the Semitic Languages**, London 1923.
The Concise Oxford Dictionary.